
 různé

**K INTERNACIONÁLNEJ
VÝCHOVE
VELITEĽSKÉHO ZBORU
ČESKOSLOVENSKEJ
ARMÁDY
V PREDFEBRUÁROVOM
OBDOBÍ
(1945–1948)**

Podplukovník PhDr. Vladislav Š m i h u l a

V súvislosti so zostrením sa dnešného ideologického boja medzi dvoma rozdielnymi spoločenskými sústavami prichodí nám zamyslieť sa nad bojom medzi československou buržoáziou a Komunistickou stranou Československa pred triadslatimi rokmi o realizáciu záverov, pevne zakotvených v Košickom vládnom programe, pri budovaní novej československej armády. Tzv. demokratická buržoázia na čele s Benešom sa do určitej miery zaslúžila o aktívnu účasť v národnoslobodzovacom boji československého ľudu proti hitlerovskému fašizmu. Dlhoročným sústavným ideologickým pôsobením si získala táto buržoázia medzi maloburžoáznymi vrstvami silný vplyv, čo bolo dôležitým kritériom v jej zápornom postoji pri realizácii vládneho programu, pretože bol dielom komunistickej strany. Buržoázia vzhľadom na získanú všeobecnú autoritu komunistov počas odboja bola nútená súhlasiť s koncepciou KSČ na budovanie povojnovej spoločnosti v Československu. Tak to bolo i na úseku najdôležitejšej mocenskej zložky štátu — výstavby československej armády.

Komunistickej strane Československa na základe Košického vládneho programu išlo o cieľavedomé a systematické formovanie dôstojníckych kádrov na uvedomelých a disciplinovaných ľuďoch, ktorí by boli schopní viesť masu vojakov z hľadiska vývoja národnej a demokratickej revolúcie. Na druhej strane komunistickej strane išlo o to, aby sa dôstojníci novej armády zbavili prežitkov buržoázej výchovy. Výchova a prevýchova je dlhodobý proces, boj za nové myslenie proti starému. V bezprostrednom povojnovom období komunisti presadzovali výchovu v duchu vládneho programu, v ktorom sa prelínali prvky demokratickej výchovy — obsahujúce nové črty, oproti buržoáznym nánosom, zaručujúce trend k socialistickej výchove. Chápať výchovu z hľadiska pohybu revolúcie v konkrétnom období ako ucelenú sústavu je veľmi problematické, i keď je zrejmé, že sa postupne vo výchovnej praxi prelínali prvky demokratickej výchovy s ele-

mentami socialistickými. Toto zákonite vyplýva z obdobia prechodu národnej a demokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú, keď sa nemôže vymedziť presná hranica medzi demokratickou a socialistickou výchovou. V tejto súvislosti možno uviesť, že ani v iných oblastiach spoločenského života v skúmanom období, nemôžeme určiť presné hranice medzi demokratickou a socialistickou sférou. Napríklad v hospodárskej oblasti vytvorené národné správy, znárodnené hospodárstvo, konfiškáty, maloburžoázne hospodárstvo, konzumné družstvá atď. Skúmaním týchto mnohoročných foriem vlastníctva výrobných prostriedkov v novom ľudovodemokratickom štáte ťažko určíme ich charakter z hľadiska demokratických a socialistických pomerov.

Je dôležité, že v novej československej armáde podľa zásad Košického vládneho programu išlo o výchovu štátnu, celonárodnú, demokratickú a antifašistickú. To sú základné smery politickovýchovnej činnosti v povojnovej armáde.

Komunisti prísne pokračovali v duchu línie vládneho programu a pričínili sa o presadenie morálno-politickej výchovy a osvety v armáde a tiež presadili, že všetci príslušníci armády na základe prijatého zákona o politických právach vojakov dostali základné občianske práva, ktoré im boli v predmníchovskej armáde odobraté. Týmto sa výrazne zmenil charakter armády oproti tzv. „nepolitickosti“ presadzovanej buržoáziou na charakter politického mocenského subjektu ľudovodemokratického režimu.

Politická výchova v povojnovej armáde nadobudla trvalé miesto v jej výchovnom systéme a kvalitatívny rozdiel oproti osvetovej výchove pestovanej v duchu vládnej vykorisťovateľskej triedy v predmníchovskej armáde. K uskutočneniu politickej výchovy v armáde bol vytvorený nový osvetový aparát, ktorý nadväzoval na morálno-politickú výchovu v 1. čs. armádnom zbore v ZSSR. Osvetoví dôstojníci boli v absolútnej väčšine členmi komunistickej strany, prostredníctvom ktorých mohla strana realizovať zásady jej vojenskej politiky. Táto politika prijatá Košického vládneho programu nadobudla črtu vládnej politiky. To bol dôležitý moment Komunistickej strany Československa pri presadzovaní progresívnych cieľov v období prechodu národnej a demokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú. V celom predfebruárovom období bola politika komunistickej strany ofenzívna, kým buržoázia viedla politiku defenzívnu. Tak tomu bolo

vo všetkých oblastiach spoločenského života, nevynímajúc ani oblasť výchovy vtedajšieho dôstojníckeho zboru.

Propagovanie československo-sovietskych vzťahov bolo jednou z dôležitých oblastí, čomu venovali komunisti v armáde mimoriadnu pozornosť. Z vojenského hľadiska išlo o využívanie sovietskych skúseností pri budovaní povojnovej československej armády. Oficiálnym základom pre túto oblasť boli príslušné ustanovenia Košického vládneho programu. Sovietsky zväz poskytol pre naše jednotky výzbroj a tiež sovietska vláda odmietla náhradu za vydržiavanie našich vojsk na území ZSSR počas vojny. Do novembra 1945 boli na území Československa sovietske jednotky. Sovietski vojaci boli nápomocní pri hojení vojnových rán našej republiky. Dokladom toho je i vybudovanie železného mostu cez Dunaj v Bratislave a iná konkrétna pomoc pri obnove vojnou zničeného nášho hospodárstva. Pobyt sovietskych vojsk v Československu bol zdrojom invektív zo strany reakčných živlov. Proti týmto ohováračkám po prvýkrát verejne vystúpil Klement Gottwald na manifestácii brnenských pracujúcich v novembri 1945, keď uviedol, že „začínajú vyliezať mníchovské potkany a rozširujú lži“ (Rudé právo, 9. 11. 1945). Klement Gottwald vyvrátil falošné tvrdenie o ťažkostiach v zásobovaní, na ktorom vraj majú vinu sovietski vojaci, pretože ich musíme živiť. „V skutočnosti ... uviedol Gottwald ... prispievame k výžive Sovietskej armády len nepatrnou čiastkou nášho zásobovacieho rozpočtu.“ Bola to prvá kampaň reakcionárov proti hlboko zakorenenej vzťahom medzi československým a sovietskym ľudom. Takáto lži-propaganda vyšla nazmar, o čom nám svedčí srdečné, slávnostné rozlúčenie sovietskych vojakov s našimi pracujúcimi v čase ich odchodu z nášho územia.

Okamžite po prijatí Košického vládneho programu komunistom išlo popri celkovom jeho plnení i o uskutočňovanie jeho vojenskej časti. To sa stalo na prvom zasadnutí Vojenskej rady, ktorá sa uzniesla požiadať vládu ZSSR o vyslanie sovietskych učiteľov a inštruktorov pre naše vojenské školstvo. Dôsledne sa vychádzalo z pasáže vládneho programu o budovaní čs. armády podľa vzoru Sovietskej armády. K tomu sa robili konkrétne opatrenia ako v organizácii, tak i vo výcviku našej armády. Do vojenských akademií v Sovietskom zväze bolo vyslaných niekoľko desiatok dôstojníkov čs. armády na štúdium. Velenie

našej armády prejavilo záujem o zovšeobecnenie skúseností Sovietskej armády počas druhej svetovej vojny, k čomu zorganizovalo študijný zájazd čs. dôstojníkov na miesta najvýznamnejších bojov Veľkej vlasteneckej vojny. Z týchto skutočností usúdime, že budovanie našej armády v roku oslobodenia republiky úspešne napredovalo podľa vzoru Sovietskej armády. V ďalšom období sa presvedčili, že armádna reakcia vyvíjala snahu o brzdenie zásad vládneho programu. O tento problém sa živo zaujímal i komunistickí poslanci, keď žiadali od Ministerstva národnej obrany zodpovedať otázku plnenia Košického vládneho programu na úseku armády. Týmto spôsobom komunisti naliehali na ministerstvo plniť vládny program, respektíve odhaliť armádnú reakciu pri jeho neplnení. Tak to bolo i pri výstavbe veliteľského zboru, keď jedno oddelenie MNO na predloženú otázku zodpovedalo pochybovačne v tom zmysle, že budovanie Československej armády podľa vzoru Sovietskej armády by vyžadovalo najmenej dvojnásobného počtu veliteľského zboru a preto pri budovaní armády sa bude prihliadať na dané možnosti štátu.

Predpokladáme, že rozpad protihitlerovskej koalície a zoslabenie vnútropolitckej situácie v roku 1947 v Československu adekvátne účinkovalo na reakciu v armáde, keď sa na rokovaní Armádného poradného zboru prijalo opatrenie na minimálne zníženie sovietskych inštruktorov na našich vojenských učilištiach. Preberanie sovietskych skúseností pred Februárom 1948 v našej armáde po vojensko-odbornej stránke môžeme rozdeliť na dve obdobia. V prvej etape národnej a demokratickej revolúcie — do októbra 1945 sa v tomto smere podnikali niektoré pozitívne kroky. V druhej a tretej etape revolúcie dochádzalo k oklišťovaniu toho, čo bolo skôr prijaté. To potvrdzuje i náčelník Hlavnjej správy výchovy a osvet generál Jaroslav Procházka, keď v krátkom čase po februárových udalostiach v júli 1948 udával, že sa „podrývali naše zväzky najmä so ZSSR, šírila sa nevera vo vlastné sily a v silu spojencov“. (Vojenská výchova, ročník 1948, číslo 9—10.) V tejto štúdii ďalej rozvádza príčiny neplnenia ustanovenia Košického vládneho programu. Dokazuje, že oproti objektívnym príčinám boli subjektívne príčiny hlavnými v neplnení vládneho programu, ktoré vyplynuli z nedôslednej očisty veliteľského zboru.

I keď neboli dosiahnuté na dostatočnej úrovni výsledky preberania sovietskych skúseností v našej armáde po

praktickej stránke, na druhej strane jednotliví vojenská funkcionári vo svojich vystúpeniach a hláseniach sa dovoľávali spolupráce so Sovietskou armádou. V dôsledku prijatých vládnych programov, či už Košického, alebo Budovateľského a všeobecnej politickej situácie nebolo ani možné, aby reakcionári v armáde vystupovali verejne proti priateľstvu Československa so Sovietskym zväzom. Tým by sa úplne izolovali od myslenia základnej masy vojakov.

Na pomoc propagande k upevňovaniu československo-sovietskych vzťahov bolo publikovaných v tom čase dostatočné množstvo materiálov. Mám na mysli pokrokové armádne časopisy ako Bojovník, Obrana ľudu, Svobodné Československo a nevynímajúc časopisy vydávané Komunistickou stranou Československa Časopis Obrana ľudu uverejnil významný článok od sovietskeho autora A. Krovikija „Niektoré charakteristické črty sovietskeho dôstojníka“, ktorý môžeme považovať za zásadnú stať z hľadiska výchovných aspektov pre československých dôstojníkov v tom čase. (Obrana ľudu, 25. januára 1947). Autor v tomto článku poukazuje, že sovietsky dôstojník je výkvet Červenej armády a je obklopený laskou a úctou sovietskych ľudí. Autor ďalej hovoril o vojenskej cti sovietskeho dôstojníka, ktorá je daná vojenskou prísahou a je spojená s jeho schopnosťami zvíťaziť nad nepriateľom. Konštatuje, že dôstojník Sovietskej armády, to je dôstojník nového typu a boje s nemeckým fašizmom potvrdili v plnej miere vynikajúcu úlohu sovietskeho dôstojníka. V tomto zmysle aj teoretický časopis Komunistickej strany Československa Tvorba uverejnil rad príspevkov. Všimnime si, ako autor v jednom článku porovnáva rozdiely Sovietskej armády od ostatných západných armád. Na konkrétnom príklade uvádza rasové problémy v USA, keď v priebehu 76 rokov (1870 až 1946) na vojenskej akadémii vo West-Pointu skončilo štúdium len sedem černochoch a do námorníckej akadémie sa dostalo len päť černochoch. (Tvorba, ročník 1947, číslo 30.) Časopis vojenská výchova publikoval z pohľadu marxistickej historiografie stať o historických skutočnostiach, ktoré odporovali vtedajším ráhľadom. Bolo to zo zhromaždenia príslušníkov Ministerstva obrany pri príležitosti 30. výročia Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie. Na tomto zhromaždení náčelník Hlavnjej správy výchovy a osvet Jaroslav Procházka uviedol, že Októbrová revolúcia mala zásadný vý-

znam pre vznik Československa a že bez „7. novembra 1917 by nebolo 28. októbra 1918“. (Vojenská výchova, ročník 1947, číslo 3—4.)

V súvislosti s propagovaním československo-sovietskych vzťahov sa venovala pozornosť aj výchove k ostatným slovanským národom. Išlo o novú slovanskú politiku, ktorá nadväzovala na jednotu Slovanov proti nemeckému fašizmu v druhej svetovej vojne. Propagovala sa myšlienka vďaka Sovietskemu zväzu za oslobodenie iných porobených slovanských národov, v ktorom boji Sovietska armáda splnila svoju oslobodzovaciu misiu. Jednota slovanských národov sa stala aktuálnou i po vojne. Vychádzala zo spojeneckých zmlúv medzi Sovietskym zväzom a inými slovanskými národmi na uplatnenie širokej povojnovej spolupráce. V tejto súvislosti sa široko zvýrazňoval význam slovanskej politiky pre Československo z hľadiska prijatej zmluvy o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci medzi Československom a Sovietskym zväzom zo dňa 12. decembra 1943. V celom predfebruárovom období bola pre demokraticky zmýšľajúcich dôstojníkov idea slovanskej politiky príťažlivá, ba i po februárových udalostiach minister národnej obrany na zhromaždení dôstojníkov MNO, v apríli 1948, vychádzal vo svojom prejave z aspektu slovanskej politiky.

Z hľadiska výchovy dôstojníkov propagovali sa zvláštnosti budovania jednotlivých slovanských armád: juhoslovanskej, poľskej a bulharskej. Zvýrazňoval sa ich charakter ľudovosti a politickosti.

V juhoslovanskej partizánskej armáde počas bojov s nemeckými fašistickými vojskami bolo vyradených päťtisíc nových dôstojníkov, ktorí pochádzali z pracujúcich vrstiev. Podobne ako u 1. československého armádneho zboru v ZSSR tak i v juhoslovanskej armáde vznikli orgány morálno-politickej výchovy. Tento aparát vychovával ľud a vojakov v duchu ideí, za ktoré juhoslovanská armáda bo-

jovala a bol prevzatý aj v povojnovej armáde.

V našich časopisoch sa vyzdvihovali pozitívne skúsenosti z budovania poľskej armády. Zvlášť sa písalo o príprave dôstojníckeho zboru, pričom sa kladol dôraz na veliteľské schopnosti a morálne kлады dôstojníkov. Pozoruhodné boli nápisy vyvesené v kasárňach: „Schopnosť a práca, a nie maturita vytvárajú dôstojníka“. Podobne aj z tejto armády sa u nás popularizovala myšlienka ľudovosti a politickosti.

Podobný proces aký prežíval náš dôstojnícky zbor bol aj v bulharskej armáde. Najväčším problémom v tejto armáde bolo vytvorenie nového dôstojníckeho zboru. Do bulharskej armády sa vrátili dôstojníci pokrokového zmýšľania, ktorí boli monarchistickým režimom skôr z nej vylúčení. Na základe prijatého zákona o očiste 2. júna 1946 sa urobil široký očistný proces a za necelé dva mesiace po prijatí tohto zákona bolo z armády vylúčených 1900 reakčných dôstojníkov. Bulharska armáda takto nadobudla charakter ľudovosti a zavedením volebného práva a politickej výchovy i charakter politickosti.

Komunistická strana Československa propagovaním iných armád slovanských štátov ukazovala východiskové cesty riešenia vojenských otázok, ktoré v našej armáde pokulhávali. Vo všetkých spomínaných slovanských armádach, osobitne v poľskej, kde vyvrcholili najostrejšie formy triedneho boja, vyriešil sa základný problém armády — vybudovanie veliteľského zboru, pine oddaného ľudovo-demokratickým režimom daných krajín.

Charakter slovanskej politiky bol typický pre naše podmienky v období prechodu národnej a demokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú. Táto politika postupne nadobúdla nové črty. Po triednych premenách v jednotlivých štátoch boli vytvorené základy pre kvalitatívne vyššiu socialistickú internacionálnu politiku.